

ДМИТРО ВАСИЛЬОВИЧ ДУБИНА

(до 70-річчя від дня народження)

"... ботаніки все-таки є набагато щасливішими від людей інших занять, і тільки лише тому, що у їхніх думках явно чи таємно завжди присутній світ рослин. Вони серед природи – у себе вдома".
К.М. Ситник

Черкащина – один з наймальовничих куточків України, багатий на таланти край, оспіваний поетом: *"України рідної окраса, Край пісень і золота-зерна, Ти колиска нашого Тараса, Чарівна черкаська сторона"*. Саме тут у мальовничому наддніпровському селі Червона Слобода, що побіля Черкас, 17 квітня 1949 року народився Дмитро Васильович Дубина, відомий ботанік, головний науковий співробітник Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, доктор біологічних наук, професор, лауреат Державної премії України в галузі науки та техніки, автор фундаментальних праць з проблем геоботаніки, гідроботаніки, екології, фітосозології, синфітосозології, ботанічного ресурсознавства.

Дмитро Васильович належить до тієї особливої когорти людей, які всього себе присвячують улюбленій справі. І доказом цьому є той факт, що все його свідоме життя нерозривно пов'язане з науковою діяльністю. Наш ювіляр має повне право пишатися своїм ужинок на науковій ниві: ним здійснене докторське дослідження, видано праці, які затребувані науковцями, аспірантами і студентами, підготовлено чимало кандидатів наук, багато зроблено для впровадження нововведень. Основа цих досягнень — мудрість, працелюбність, дар працювати з людьми, уважність і доброзичливість, наполегливість і тактовність. Ці якості вирізняють Дмитра Васильовича в життєвих і наукових справах, прихиляють до нього друзів, однодумців.

Дитячі роки Дмитра Васильовича нерозривно пов'язані з Дніпром, з його заплавними луками, очеретами, рогозами і осоками, ряскою та лататтям. Дитяче захоплення красою рідної природи певною мірою вплинуло на вибір майбутньої

професії. Поступове посилення любові до природи, до її дослідження, наклало все більш виразну печатку на зростаючий інтерес до біології. Не дивно, що це спонукало його у 1966 році до вступу на природничий факультет Черкаського педагогічного інституту ім. Богдана Хмельницького.

Захоплення ботанікою у Дмитра Васильовича відбулося уже на першому курсі навчання, чому посприяли викладачі вузу. Зокрема, любов до ботаніки стимулювали лекції доктора біологічних наук, професора І.С. Сидорука, вихованця ленінградської школи лісознавства, автора наукових праць з динаміки лісової та степової рослинності. За успіхи у вивченні ботаніки професор подарував Д.В. Дубині "Визначник рослин України", який тоді щойно вийшов з друку. Це перша його своєрідна нагорода на шляху до ботанічної науки. На формування наукового світогляду Дмитра Васильовича великий вплив мала відома геоботанік-лукознавець О.Н. Моляка. Вона виокремила його з усіх студентів як працелюбного, захопленого ботанікою хлопця і залучила до наукової роботи з дослідження рослинного покриву Кременчуцького водосховища, інтродукції далекосхідного водяного рису на його мілководдях, вивчення ресурсів цінних лікарських рослин. Перша наукова публікація Дмитра Васильовича у співавторстві з викладачем і наставником О.Н. Молякою, присвячена динаміці рослинності островів Кременчуцького водосховища, вийшла у світ у 1968 р. Протягом навчання в інституті були опублікована низка статей та тез, присвячених рослинним ресурсам водоймища, дослідженню кормових якостей дикорослих та інтродукованих рослин тощо.

Результати своїх робіт Дмитро Васильович доповідав на різних наукових зібраннях. Найпам'ятнішою для ювіляра залишилася перша міжвузівська конференція з динаміки рослинного покриву, яка проходила у м. Володимирі (Російська Федерація). На цьому зібранні молодий дослідник уперше мав можливість послухати наукові доповіді видатних ботаніків – В.Б. Сочави, Т.О. Работнова, П.Д. Ярошенка, С.М. Стойка, М.А. Голубця, В.І. Василевича, Б.М. Міркіна, О.Л. Бельгарда, А.П. Травлєєва та багатьох інших, які справили надзвичайно глибоке враження на молодого дослідника. Пізніше у Дмитра

Васильовича з деякими із них зав'язалися дружні стосунки.

У 1972 році Д.В. Дубина вступив до аспірантури Центрального республіканського ботанічного саду ім. М.М. Гришка АН УРСР. І як подарунок долі, його науковим керівником став С.С. Харкевич, знаний учений, доктор біологічних наук, професор, заслужений діяч науки Росії. Його глибокі енциклопедичні знання, логічне мислення, володіння багатьма мовами і літературним словом, які поєднувалися з твердістю характеру, рішучістю лідера – успішно сформували світогляд й особистість молодого дослідника. Керівник сам працював наполегливо і самовіддано та вчив цьому і свого учня: поїздки по всій Україні – Полісся, Лісостеп, Степ; річки, водосховища, ставки. І всюди численні геоботанічні описи, збір гербарію, інтродукція водних видів рослин у басейни відділу природної флори; а за тим – публікації, робота над кандидатською дисертацією.

У 1976 році Д.В. Дубина захищає кандидатську дисертацію на тему "Лататтеві України (видовий склад, поширення, запаси, біологія, раціональне використання, охорона і збагачення)", яка стала першою дисертацією, захищеною на новоствореній спеціалізованій вченій раді ЦРБС. Його обирають на посаду молодшого наукового співробітника відділу природної флори республіканського ботанічного саду ім. М.М. Гришка АН УРСР, де він продовжує займатися своєю улюбленою справою – дослідженням водної рослинності. У цей же рік він посів перше місце у конкурсі молодих дослідників, а за цикл праць з екології та фітоценології вищої водної рослинності України нагороджений Грамотою Президії Академії наук УРСР. Окрім наукової роботи, молодого кандидата наук залучають до адміністративної роботи. Кілька років Дмитро Васильович виконує обов'язки ученого секретаря ЦРБС.

Потяг до нового та незвіданого спонукав його у 1977 році взяти участь у океанічній експедиції на науково-дослідному судні "Академік Вернадський" (14-й рейс, Атлантичний океан). Під час цієї експедиції він вивчає рослинний покрив північної частини Італії, Канарських островів, островів Зеленого мису,

прибережних регіонів Екваторіальної Африки, а також бере участь у поповненні живої колекції тропічних рослин закритого ґрунту ботанічного саду.

У 1978 році Д.В. Дубина переходить на роботу у відділ геоботаніки Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР на посаду молодшого наукового співробітника. У 1979 році його обирають на посаду старшого наукового співробітника, а у 1994 році він обіймає посаду провідного наукового співробітника. Нині він є головним науковим співробітником відділу геоботаніки та екології Інституту. Ось як згадує появу та роль Дмитра Васильовича у відділі геоботаніки відомий учений, доктор біологічних наук Л.С. Балашов – "Прихід до нашого відділу Дмитра Васильовича Дубини, який згодом став доктором наук і заступником завідувача, ознаменував появу третього покоління геоботаніків у нашому Інституті та сприяв впорядкуванню науково-організаційного життя і створенню доброзичливої, товариської атмосфери в колективі. До речі, Дмитро Васильович відродив традиції святкування різних подій і дат у відділі й намагається підтримувати їх сьогодні. Дмитро Васильович став незаперечним авторитетом для молодих співробітників і певною мірою – "обличчям відділу" в інститутських і позаінститутських подіях. І все це, безумовно, насамперед завдяки його науковій ерудиції, величезній працьовитості, власному погляду на всі питання, та ще раз підкреслюю, – його науково-організаційним здібностям".

На сьогодні з ім'ям Д.В. Дубини пов'язані вагомі результати досліджень вищої водної рослинності України. Експедиційні дослідження в плавнях Дніпра, Дунаю, Дону, Кубані дали змогу зібрати великий матеріал з вивчення рослинності. Ним на основі системного підходу розроблена концепція походження, формування й організація плавнево-літоральних геосистем, за якою запропоновано принципово нову їхню дефініцію. Він уперше проаналізував типи й етапи їхньої організації, розробив типологічну схему, дав цілісне уявлення про рослинний покрив плавнево-літоральних геосистем, географічні особливості їх територіальної організації, здійснив аналіз репрезентативності об'єктів охорони, соціологічну оцінку раритетних видів і

угруповань, розробив принципи створення перспективної поліфункціональної природоохоронної мережі. Підсумком цих досліджень стали монографія "Плавни Причорномор'я", що вийшла у світ у 1989 р., і докторська дисертація "Плавнево-літоральні фітосистеми Північного Причорномор'я", яка була успішно захищена у 1992 р. і стала вагомим внеском в українську геоботаніку.

Результатом міжнародної співпраці з чеськими та словацькими колегами з виконання спільних науково-дослідних тем, присвячених теоретичним та практичним питанням стратегії і тактики охорони перезволожених екосистем стала монографія "Макрофіты — индикаторы изменений природной среды" (1993), яку використовують у роботі гідроботаніки не лише в Україні, а й за її межами.

Особливе місце у науковій діяльності Дмитра Васильовича посідають проблеми Дунаю, з яким ученого пов'язують понад 40 років майже щорічних експедиційних досліджень. Він брав участь у створенні на території дельти Кілійського гирла Дунаю природного заповідника "Дунайські плавні", біосферного заповідника "Дунайський", румунсько-українського резервату "Дельта Дунаю". За цей період здійснено аналіз і складено детальну характеристику флористичної та ценотичної різноманітності української частини долини Дунаю. З'ясовані питання динаміки рослинності, розроблено прогноз її ймовірних змін, що можуть відбутися під впливом природних та антропогенних чинників. Серед останніх особливу увагу учений приділяє змінам, спричинених введенням у експлуатацію водогону комплексу "Дунай – Чорне море". На основі досліджень Дмитром Васильовичем із співавторами опубліковано чотири монографії. Вони, а також інші його монографії, що присвячені екологічним, ландшафтним, інституційним аспектам збереження біорізноманіття Півдня України та реалізації наукових положень у відповідних організаційних заходах, спрямованих на охорону живої природи. Монографії увійшли до циклу праць колективу авторів "Розроблення та впровадження наукових основ і практичних засад збереження біорізноманіття як неодмінної умови сталого розвитку України", удостоєного Державної премії України у

галузі науки та техніки (2005).

Сьогодні Дмитро Васильович є одним з провідних ботаніків України. Коло його наукових інтересів дуже широке. Насамперед, це синтаксономія і динаміка водної та галофітної рослинності України. Результати цих досліджень узагальнені у двох монографіях із серії "Рослинність України" і високо оцінені як в Україні, так і за її межами.

Важко переоцінити внесок Дмитра Васильовича Дубини в галузь збереження та охорону природи України. За його безпосередньої участі створено найяскравіші перлини природи півдня України — Дунайський біосферний заповідник та Азово-Сиваський національний природний парк. Саме в дельті Дунаю Дмитрові Васильовичу у співпраці з В.В. Протопоповою вдалося знайти низку нових для флори України видів — *Azolla caroliniana* Willd., *Azolla filiculoides* Lam., *Pilularia globifera* L., *Sagittaria latifolia* Willd., *Lemna minuscula* Herter. та ін.

Дмитро Васильович є учасником творчого колективу, який уперше у світовій практиці охорони фітоценорізноманіття підготував та видав наукову монографію "Зеленая книга Украинской ССР: Редкие, исчезающие, нуждающиеся в охране растительные сообщества" (1987); є одним із авторів першого офіційного видання "Зеленої книги України" (2009) як державного документу. Нині він є керівником колективу авторів з підготовки другого такого видання. Активну роботу він проводить і зі створення Національної екомережі України, що відображено в низці публікацій, зокрема і двох колективних монографій – "Екомережа степової зони України: принципи створення, структура, елементи" (2013) та "Раритетний фітоценофонд Лісостепу України в контексті формування екомережі: монографія" (2018).

Д.В. Дубина є автором та співавтором понад 400 наукових публікацій, серед яких 22 монографії. Він є заступником завідувача відділом геоботаніки та екології. Активну наукову та громадську діяльність Дмитро Васильович успішно поєднує з педагогічною. Під його керівництвом захищено 14 кандидатських дисертацій за спеціальностями "ботаніка" та "екологія", триває

підготовка ще 3 кандидатських і 3 докторських дисертацій. Дмитро Васильович є членом двох спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій, він часто опонує дисертаційні роботи і має репутацію уважного і доброзичливого опонента. Уважність Дмитра Васильовича до молодих науковців, готовність допомогти у вирішенні складних питань відомі далеко за межами Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного. Не дивно, що на консультації до нього приїздить наукова молодь з усієї України і навіть з-за кордону.

Дмитро Васильович відзначається виключною працелюбністю та фантастичною працездатністю. Ці якості, а також високий професіоналізм та наукова ерудиція поєднуються в ньому з неординарними людськими якостями, почуттям гумору. Дмитро Васильович має енциклопедичні знання з історії України, він є прекрасним знавцем та поціновувачем українського мистецтва та літератури, щирою людиною із широкою душею.

Бажаємо Дмитрові Васильовичу міцного здоров'я, активного довголіття, творчої енергії, успіхів у вирішенні складних наукових питань, здібних учнів.

Я.П. ДІДУХ, П.М. УСТИМЕНКО,
А.А. КУЗЕМКО, Л.П. ВАКАРЕНКО, Т.П. ДЗЮБА